

Klei, Staal en Stilte

Klei, Staal en Stilte

Heini Peters

“Verzet is geen romantiek, het is een dagelijkse strijd tegen de angst en de walging.”

- dr. Gerrit Jan van Heuven Goedhart (1901-1956)

verzetstrijder en latere eerste Commissaris voor de Vluchtelingen van de VN

Schrijver: Heini Peters

Coverontwerp: Heini Peters

ISBN: 9789465466712

© Heini Peters, 2026

Hoofdstuk 1

De rook van steenfabriek De Kijfwaard sloeg die waterkoude februarimorgen in 1941 neer op de uiterwaarden. De lucht was grijs. Het was stil. Schepen voeren nog maar mondjesmaat op de Rijn. Als er al gevaren werd, waren het Duitse schepen die grondstoffen voor de oorlogsindustrie naar het Roergebied transporteerden.

Bram stond bij de ovens. Na de ambachtsschool was hij, net als zijn vader, die hij steevast Vad noemde, zijn grootvader en vele generaties daarvoor op de “steenoven”, de steenfabriek gaan werken. Door de oorlog was er niet zo heel veel werk meer, maar omdat Van stoker was, hield hij zijn baan. En dat was Bram zijn geluk: voorlopig kon hij ook blijven. Zijn vader had hem het vak van stoker geleerd en hij was, naast kruier, ook tweede stoker.

Ze stonden stil in het ketelhuis. Bram zijn gezicht was grijs van de as die ze uit de vuurplaats hadden geschept. “Wat doen we Vad?” vroeg Bram zacht. Hij zag zijn vader naar de zijn handen kijken. Handen die kapot waren gewerkt van het kolen scheppen, zijn hele leven. Voor de heren van de fabriek. Maar ook handen die ‘s avonds de rozenkrans vasthielden bij het avondgebed.

Vad zweeg lang. Zijn gedachten waren bij de razzia’s, ver weg in Amsterdam, bij de veehandelaar Levi, die iets verderop woonde en ineens was verdwenen. De één zei dat hij naar Engeland was gevlucht, de ander dat hij naar een werkkamp was afgevoerd, ergens ver weg in Duitsland. “Naastentiefde is geen woord voor alleen de zondag Bram,” zei hij eindelijk met een stem die klonk als het schuren van bakstenen. Hij spuugde een straaltje bruin sap van

zijn tabakspruim op de grond. "Het is wat je doet als de duvel voor de deur staat. Als we blijven bakken voor de mof, bakken we ons eigen vonnis." Hij trok twee keer aan de stoomfluit die als een ijzige kreet over de uiterwaarden en de rivier trok. Het teken dat was afgesproken, als ze echt tot staken over gingen. Net zoals de dokwerkers in Amsterdam, de sjorders in Rotterdam en zoveel andere arbeiders in het hele land. Het bleef stil bij de ovens. Vad nam zijn pet af en liep naar buiten. De drassige klei in. Eén voor een volgden de mannen. Stil. Het hoofd voorovergebogen. Als in de Mariaprocessie.

De Februaristaking

De Februaristaking van 1941 was het enige massale, openlijke protest van niet-Joodse burgers tegen de Jodenvervolging in heel bezet Europa.

Het was een moment waarop de Nederlandse nuchterheid plaatsmaakte voor collectieve woede en solidariteit.

De Aanleiding: Terreur in de Jodenbuurt

In februari 1941 liepen de spanningen in Amsterdam hoog op. De WA (de knokploeg van de NSB) terroriseerde de Jodenbuurt. Na schermutselingen waarbij een WA-man omkwam, grepen de nazi's dit aan als excuus voor keiharde repressie.

Op 22 en 23 februari 1941 vond de eerste grote razzia plaats op het Jonas Daniël Meijerplein. 425 Joodse mannen werden op brute wijze opgepakt en afgevoerd (uiteindelijk naar kamp Mauthausen). De beelden van deze razzia, die zich voor de ogen van de Amsterdammers afspeelde, zorgden voor een golf van verbijstering en woede.

De Staking: "Staken, Staken, Staken!"

De verboden Communistische Partij van Nederland (CPN) nam het initiatief. Op de avond van 24 februari werd op de Noordermarkt besloten tot een algemene staking. De volgende ochtend, 25 februari, verspreidden activisten pamfletten met de legendarische oproep: "STAAKT!!! STAAKT!!! STAAKT!!!"

Het begon bij de tram. In de ochtend van 25 februari bleven de Amsterdamse trams in de remise staan. Dit was het signaal voor de rest van de stad.

Al snel legden fabrieksarbeiders, kantoorpersoneel en zelfs ambtenaren het werk neer. De straten stroomden vol.

De staking bleef niet beperkt tot Amsterdam; ook in steden als Zaandam, Haarlem, Hilversum en Utrecht werd het werk neergelegd.

De Harde Reactie van de Bezetter

De Duitsers waren totaal overrompeld. Ze hadden niet gerekend op zoveel verzet van een "Germaans broedervolk". Hun reactie was dan ook meedogenloos. Ze reageerden onder andere met geweld op straat: SS-troepen schoten op de menigte. Er vielen doden en gewonden. De Staat van Beleg werd afgekondigd. De steden werden onder militair gezag geplaatst en er werden enorme boetes opgelegd aan de gemeenten. En er was wraak. De nazi's executeerden korte tijd later een aantal leiders van de staking (onder wie de leden van de groep De Geuzen en drie communisten) op de Waalsdorpervlakte.

De Erfenis: De Dokwerker

Hoewel de staking na twee dagen werd neergeslagen en de deportaties helaas doorgingen, was het morele belang gigantisch. Het liet zien dat de Nederlandse bevolking de Jodenvervolging niet accepteerde.

Ter herdenking staat sinds 1952 het standbeeld De Dokwerker op het Jonas Daniël Meijerplein in Amsterdam. Elk jaar op 25 februari komen mensen daar nog steeds samen om dit unieke protest te herdenken.

Karakteristiek detail: De staking was een zeldzaam moment waarop de ideologische verschillen (communisten, socialisten, gelovigen) wegvielen voor een gezamenlijk doel: opkomen voor je burens.

Hoofdstuk 2

Een kilometer of zeven, acht van de Kijfwaard, in Zevenaar, was de stilte op het station van een hele andere orde. Lotte stond in de deuropening van haar vaders kantoor en keek naar de glimmende rails die als zwaarden door het landschap sneden. De telefoon op het bureau rinkelde onophoudelijk.

“Pap, op de steenovens in Pannerden en Spijk staken ze,” zei ze met trillende stem. Trillend van een soort trots. “De treinen moeten hier ook stilstaan, net zoals in Amsterdam.” Haar vader, stationschef in zijn uniform met glimmend gepoetste knopen zat stil voorovergebogen en keek niet op van zijn papieren. Zijn lippen tot een smalle streep samengeknepen.

“In Amsterdam hebben ze geen transporten van de Wehrmacht die elke tien minuten de grens over moeten Lotte. Als hier het station stilvalt, hebben we binnen tien minuten de Marechaussee en de *Grüne Polizei* binnen staan. En dan is het gebeurd met je vader. Dan ben ik niet alleen mijn baan kwijt, maar ook mijn leven. Dan ben ik een saboteur, ze zetten me zó daar tegen de muur en dan...” Zijn armen gebaarden alsof hij een geweer vasthield en ermee schoot. Er ging een huivering door haar heen.

“Dus dan kijken we gewoon toe?” beet ze hem snibbig toe, “Gaan we de rails poetsen, voordat de treinen naar Duitsland eroverheen denderen?”

Hij keek haar nu wel aan. Ze zag de angst in zijn ogen, verborgen achter de autoriteit van zijn ambt. Zijn rijksambt. Of moest ze nu zeggen: zijn

Reichsam!? “Ik zorg dat dit station draait Lotte, dat wás mijn plicht, dat ís mijn plicht en dat blijft mijn plicht.”

“Plicht,” herhaalde ze bitter. Ze draaide zich om en liep het perron op... Terwijl haar vader in Zevenaar zijn rug verder boog over zijn papieren, rechtten de mannen in de Pannerdense klei de rug. Die dag, waarop de staking in de polder gesmoord werd door geweld, werd in Lotte iets geboren dat geen dienstregeling kende.

Die avond was het geluid van het tikkende bestek op de borden het enige dat te horen was in de dienstwoning van het station. Een stoomlocomotief siste buiten op spoor 1 toen hij tot stilstand kwam.

Lotte staarde naar haar vader. Nog steeds in zijn smetteloos witte gesteven overhemd, de stropdas met het gevleugelde spoorwiel van de NS nog om. Zijn uniformjasje met de glimmend gepoetste knopen aan de kapstok. Hij was voor haar de belichaming van de ordelijke en plichtsgetrouwe ambtenaar. Trouw aan zijn baas, ook al was die baas sinds een klein jaar door en door slecht.

“Ik hoorde ze vandaag, Pap,” zei Lotte plotseling. Haar stem sneed ijsig door de stilte. “Ik hoorde ze in de goederenwagons. Het waren geen soldaten. Het waren kinderen. Vrouwen. Mannen. Ik hoorde kinderen huilen. Ik hoorde mannen bidden in een taal die ik niet ken.”

“Lotte!” siste haar moeder. Vader hield zijn vork stil. Zijn gezicht bleef van steen. “Je hoort dingen die er niet zijn. Het zijn werkkampen. Van werken is nog nooit iemand doodgegaan. En de nieuwe orde vraagt nou eenmaal om discipline.”

“Discipline?” Lotte lacht kort en schor. “Je weet dondersgoed dat ze niet meer terugkomen. Je stempelt godverdomme de papieren. Je controleert de seinen. Je kijkt op je horloge. En je laat ze naar hun dood rijden. Geen minuut te laat, want de treinen moeten op tijd rijden van de mof. Je bent geen stationschef meer. Je ben machinist van het kerkhof!”

“Lotte, ik wil je niet horen vloeken,” siste haar moeder haar toe.

“Genoeg!!!” De klap van zijn vlakke hand op de eettafel deed borden en glazen rinkelen. “Ik volg de instructies van de Nederlandsche Spoorwegen en van de bezetter, of ik dat nu wil of niet. Als ik weiger, staat hier morgen een ambtenaar van de *Deutsche Reichsbahn* die geen enkele vertraging tolereert. Dan vallen er pas écht slachtoffers!”

Er viel een bijna dodelijke stilte.

Lotte stond op. Haar stoel schraapte pijnlijk over de houten vloer. “Dat zeg je alleen, opdat jij vannacht kunt slapen. Je bent bang voor je eigen hachje. Een ambtenaar. Een starre ambtenaar, eentje van *'Befehl ist Befehl!'*” Ze liet haar hakken tegen elkaar klappen, terwijl ze haar rechterarm recht omhoog stak. Ze liep weg, zonder haar bord leeg te eten, naar haar slaapkamer. Ze hoorde op het perron het fluitje van gehoorzaamheid van de stationsmeester.

Hoofdstuk 3

Terwijl Lotte thuis haar eigen oorlog voerde, zat Bram met zijn vader in de schuur bij de steenfabriek. Hier waren geen uniformen. Alleen overalls en de geur van ‘eigen bouw’-tabak en natte klei.

“Drie man zijn opgepakt bij de ovens,” zegt Vad, “de Marechaussee kwam ze halen. Omdat ze de schop hebben neergelegd.”

Bram keek naar zijn vaders eeltige handen, die trilden van woede. “En nu?”

“We gaan ondergronds, Bram. Als we niet openlijk mogen staken, dan gaan we dat in het duister doen. Er zijn mannen vanuit Arnhem gekomen. Die zoeken jongens die hier de weg kennen, hier op het Gelders Eiland. In de Kijfwaard, in de Lobberden, op de Byland, langs de Oude Waal, de Oude Rijn, in Onder-Aerdt en ga zo maar door. Jongens die niet bang zijn voor een beetje water, wind en een hoop gevaar.”

Bram knikte. De staking was mislukt. Drie mannen zaten in Zevenaar in een koude cel van de Marechausseekazerne. De schoorsteen van de fabriek rookte weer, maar het vuur binnenin hem was alleen maar groter geworden.

Waar bij Lotte haar strijd begon door de walging tegen de ‘nieuwe orde’, begon die van Bram uit zijn katholieke geloof, kameraadschap, diep gewortelde naastenliefde en trouw aan de klei en het land van ‘waoter en wiend.’